

MEDICAMENTE ÎMPOTRIVA PATIMILOR

Sfaturi patristice

Pr. Adrian Agachi (n. 1 iulie 1986) este licențiat al Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București (2009), masterand al University of Lampeter, Țara Galilor (2010) și doctor în teologie ortodoxă al University of Winchester (2012; titlul tezei de doctorat: *The Neo-Palamite Synthesis of Father Dumitru Stăniloae*) precum și membru al AISP (*Asociația Internațională de Studii Patristice*). Domeniile de cercetare sunt teologia dogmatică, iconografia ortodoxă și teologia patristică. Cele mai relevante contribuții: *The Neo-Palamite Synthesis of Father Dumitru Stăniloae* (Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2013, 200p.); *Sfinții Părinți despre libertate* (selecție texte, introducere și note de Pr. Adrian Agachi, Ed. Cuvântul Vieții, București, 2017, 158p.); *Îmblânzirea lumii prin iubire. Lumini filocalice* (Ed. Trinitas, București, 2017, 272p.); *Între războiul patimilor și pacea virtuților* (Ed. Cuvântul Vieții, București, 2019, 280p.).

COLECȚIA MEDIA CHRISTIANA | SERIA LUMINA

Preot Adrian Agachi

MEDICAMENTE ÎMPOTRIVA PATIMILOR

Sfaturi patristice

Editura TRINITAS a Patriarhiei Române
București – 2019

Coordonator colecție:

Pr. Nicolae Dascălu

Redactor:

Mihai Salvan

Corectori:

Alina Ioana Roman

Carmen Falon

Tehnoredactor:

Constantina Cristea

Grafică:

Mănăstirea Stavropoleos

Ilustrație copertă:

Icoana Sfântului Cuvios Ioan Damaschinul

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

AGACHI, ADRIAN

Medicamente împotriva patimilor: sfaturi patristice /

pr. Adrian Agachi. - București: Trinitas, 2019

ISBN 978-973-155-177-7

2

ISBN 978-973-155-177-7

© Editura TRINITAS a Patriarhiei Române - 2019

www.editurapatriarhiei.ro

editura@patriarhia.ro

Tipărit la TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI

Intrarea Miron Cristea nr. 6; 040162, București

Telefon: 021.335.21.29; 021.335.21.28; Fax: 021.335.19.00

e-mail: magazin@editurapatriarhiei.ro, tipografia@patriarhia.ro

Notă editorială

Acest nou volum aparținându-i părintelui Adrian Agachi reunește, asemenea celui precedent¹, texte cu reflecții asupra unor valori și practici creștine, publicate în cadrul secțiunii *Patristica* a cotidianului *Ziarul Lumina* al Patriarhiei Române, în perioada 2009-2012.

Sunt valori care cunosc repetate și rodnice apropieri de repere clasice, înăuntrul a ceea ce, în pagini ale cărții, e notat ca „umanism creștin”. Este anume luat aici în considerare Fotie, patriarhul Constantinopolului, care evaluează îndeaproape și adesea pe un ton dezaprobativ conținuturi hagiografice sau epistolare. Autorul așază un accent asupra faptului că, în rânduri pe care Fotie i le transmite țarului bulgar Boris, invocarea unor izvoare ale culturii clasice prevalează față de recursul la referințe patristice. O pondere însemnată a unor semnificații filosofice și literare grecești sau latine e de regăsit și în scrieri ale unei alte personalități amintite aici, Sfântul Asterie al Amasiei. Cu toată acea trăsătură a creațiilor sale, varii teme asupra cărora se oprește îl vădesc, cum părintele Agachi subliniază, a fi un important moralist creștin.

Morala creștină, cutume și atitudini decurgând din ascultarea de principiile ei, după cum și particularități ale dogmei, dau conținut și *Epistolei către Diognet*, al cărei autor nu e cunoscut. Destinatarul făcea parte din rândurile aristocrației romane

¹ Cf. *Îmblânzirea lumii prin iubire. Lumini filocalice*, Editura TRINITAS a Patriarhiei Române, București, 2017, 272 p.

și manifesta interes pentru învățăturile Mântuitorului Iisus Hristos. Mărturisește însă că unele aspecte ale acestora nu îi erau încă pe deplin limpezi, încât solicită deslușiri. Asimilarea învățăturilor creștine și interiorizarea unei dispoziții prielnice rugăciunii sunt vizate și de *Tradiția Apostolică*, operă a Sfântului Ipolit al Romei. De aici, aflăm că mijloace înspre acele scopuri erau, în primele secole creștine, cateheza și lectura. Li se pot adăuga imnele liturgice, al căror fond teologic le era accesibil și celor mai puțin educați, nepresupunând dificultăți de apropiere. Evocate în volum sunt cele ale Sfântului Ambrozie al Milanului.

Iar rugăciunea, unul dintre scopurile tocmai amintite, poate, așa cum arată Sfântul Marcu Ascetul, să constituie, prin cuvintele ce o alcătuiesc, la rândul ei un mijloc, anume unul destinat a servi combaterii ereziilor. Specific, Sfântul Marcu Ascetul are în vedere *Rugăciunea inimii*, în al cărei fond sesizează o netă infirmare a ereziilor vremii de început a creștinismului.

Pe linia recunoașterii întâietății rugăciunii și a trăirii duhovnicești (în raport cu aprofundarea întemeiată rațional a unor probleme dogmatice ori cu atenția acordată frumuseții cuvintelor) se înscrie și *Păstorul* lui Herma. La fel, *Către Autolic*, a lui Teofil al Antiohiei, în al cărei cuprins e de aflat o punere în opoziție a două maniere de exprimare: una constând în a căuta cuvinte alese, și alta denotând preocupare pentru sondarea fundamentelor. Adoptarea principială a acesteia din urmă nu e totuși de natură să preserve, prin ea însăși, valorile credinței creștine. Lipsa de luare-aminte și de asumare a unei răspunderi în această direcție le este imputată creștinilor timpului său de către Salvianus de Marsilia. El îi face atenți la un avertisment rostit de Sfântul Apostol Pavel, în sensul că închipuirea de sine (aroganța) e autoiluzionare.

Doar că, singură, nici ocolirea acestei atitudini nocive nu e suficientă. După cum părintele Agachi subliniază (urmând

unor gânduri ale lui Meliton de Sardes), se cere a i se alătura un efort înspre mărturisirea valorii învățăturilor și a trăirilor creștine. E un efort pe care creștinii din vremea Imperiului Roman l-au făcut, expunându-se persecuției, și care se cere continuu înnoit, adaptat fiecărui timp și oricărui spațiu. A trăi în Hristos, a menține vii lăuntric înțeleșurile cuvintelor și ale faptelor Sale, e de așteptat dinspre toți creștinii, fie monahi sau mireni. Această învățătură pusă aici în discuție de către autor (a putinței concretizării principiilor evanghelice și în mediul laic) a fost formulată de Sfântul Nicolae Cabasila. E vorba de un gând consonant cu acela exprimat într-un fragment din *Didahia*: „Sunt două căi – una a vieții și alta a morții – și este mare deosebire între ele.” În completarea acestei sentințe, părintele Agachi notează: „Folosind numeroase citări scripturistice, autorul necunoscut pune la baza căii vieții poruncile evanghelice, utilizând totodată și câteva recomandări vechitamentare.”

Ideea că, spre dobândirea cunoașterii (de sine și de Dumnezeu), spre eliberare (mântuire), e bine să fie urmate îndemnulile adresate de Hristos este una centrală și în scrisul lui Clement Alexandrinul. În ochii acestuia, Hristos e „Pedagogul”, îndrumătorul către adevărată cunoaștere (implicând nepătimire) al „copiilor” care sunt credincioșii. „Nu este posibil să se mântuiască cineva fără Hristos”, îl citează în acest sens părintele Agachi pe Sfântul Macarie Egipteanul. Fără sprijin ceresc, fără adâncire în Împărăția Cerurilor dinăuntru său, e cu neputință ca omul să se înalțe, să nimicească slăbiciuni sau rătăciri. Un gând similar, anume acela al congruenței dintre cunoașterea de sine și cunoașterea adevărului, este exprimat de Boethius, în versuri marcate de platonism, pe care autorul le reproduce: „De vrei adevărul cu-adâncă gândire / Și fără s-aluneci pe drumuri greșite, / Spre tine-ți îndreaptă atentă privire, / [...] E-n tine-adevărul, există în minte. / Căci cum spune Platon, de e-adevărat, / Orice-nvățătură e-aducere aminte”. Cunoașterea

de sine urmărește așadar evitarea căderilor, păstrarea cursului celor din minte și al celor din inimă în albia virtuții.

Sub acest raport, un paralelism inspirat e trasat de Teofan al Niceei între sensibil și spiritual. În același fel în care a mânca și a bea întrețin viața exterioară, furnizându-i continuitate, străbateră prin timp, a interioriza virtuți este esențial pentru desfășurarea vieții spirituale. Iar corelativă însușirii virtuților este detașarea de patimi, eliberarea de mărginiri, scop al strădaniei creștine de atingere a desăvârșirii, de învecinare cu Dumnezeu. Un scop pe care Paladie mărturisește că îl poartă cuvintele din Lavsaiicon: parcurgându-le, cititorul are a-și câștiga un sprijin în eforturile ascetice, permanent însoțite de gândul iminenței morții și îndreptate împotriva ispitelor demonice. Acestea din urmă le-ar fi totuși de admis, potrivit lui Nechifor Vlemmides, un rost pozitiv: „[...] există un război continuu dictat împotriva noastră de diavol. Fără acest război, am lăncezi probabil într-o imaginație stearpă și o părere de sine foarte dezvoltată.” Așadar, în trăiri care ar încetini, întrerupe sau chiar suprima urcușul duhovnicesc.

Printre atitudinile ce li s-ar putea împotrivi, se numără *luarea-aminte și asumarea Crucii*. Astfel, *Episola lui Barnaba* îndeamnă la neconținute silințe vizând evoluția spirituală, la o priveghere de intensificat cu timpul. Nu trebuie îngăduit ca măsura luminii dobândite anterior să scadă, ca umbre aduse de apatie să cadă asupra ei. Ci trebuie păstrată, în profunzimi de intelect și de sensibilitate, Crucea. Ceea ce înseamnă, după Sfântul Ioan Damaschin, că trebuie asumată suferința ce survine ca revers al câștigării capacității de detașare de cele din timp și al interiorizării seninătății relativ la moarte. Și că sunt de primit cu bucurie „învierea” (eliberarea) și „înălțarea” (*deplina înduhovnicire*), ce îi sunt suferinței roade.

Volumul *Medicamente împotriva patimilor. Sfaturi patristice*, semnat de Părintele Adrian Agachi, se publică în contextul *Anului comemorativ al traducătorilor de cărți bisericești*,

Notă editorială

cu speranța că acesta va deveni un însoțitor bun pentru toți iubitorii de Teologie patristică, pentru toți cei care se întorc, cu bucurie, la „izvoarele vii ale operei Sfinților Părinți”, din dorința de a-și însuși sfaturile patristice, pline de înțelepciune sfântă, devenindu-le în final adevărate reguli de viațuire curată.

Editura TRINITAS

Patriarhul Fotie al Constantinopolului – primul umanist creștin?

Atunci când vorbim de umaniști creștini, avem în vedere, de regulă, persoane care au făcut mai mult rău decât bine în direcția vieții duhovnicești. Nu este însă cazul tuturor celor despre care e vorba. Înainte de Renașterea italiană, a existat o Renaștere bizantină, din care cea dintâi a extras anumite principii, unele benefice, altele mai puțin folositoare. Reprezentanții Renașterii bizantine au fost preponderent intelectuali, cu o formație teologică și culturală deosebită. Printre aceștia se numără și patriarhul Fotie al Constantinopolului, pe care îl prăznuim în fiecare an pe data de 6 februarie.

Definirea expresiei „umanist creștin”

Întrebarea esențială a acestui material este dacă îl putem considera pe Sfântul Fotie ca fiind unul dintre primii umaniști creștini. Despina Stratoudaki-White, autoare a două cărți asupra vieții și operei Sfântului Fotie, este de părere că da, precizând că ar putea fi considerat chiar primul reprezentant al acestui curent. Trebuie să definim mai întâi noțiunea de umanist creștin. Prin aceasta înțelegem în primul rând o persoană care posedă solide cunoștințe culturale și teologice și care, totodată, abordează

critic sursele folosite, recurgând la principii din diverse științe. Bineînțeles, ni s-ar putea răspunde că Sfântul Vasile cel Mare trebuie considerat ca fiind primul exemplu în această direcție, dar sunt anumite diferențe pe care Sfântul Fotie le dovedește, cel puțin în abordarea critică a gândirii teologice. Sfântul Fotie vorbește de stil în cadrul scrierilor teologice, se declară rezervat față de anumite păreri teologice și e limpede că creația lui se găsește sub o influență culturală diferită față de cea care marchează opera Sfântului Vasile cel Mare.

Bazele culturii sale

Sfântul Fotie s-a născut în Constantinopol în jurul anului 810, într-o familie nobiliară. Tatăl său, Sergius, îndeplinea funcția de *spatharios* în cadrul administrației imperiale. Unchiul său, Tarasius, a fost unul dintre cei mai longevivi patriarhi constantinopolitani. Din cauza controverselor iconoclaste, tatăl său a fost exilat și împreună cu el au plecat toți membrii familiei. În 837, un sinod iconoclast i-a condamnat pe Tarasius și pe Fotie, dar aceștia au fost reabilitați în scurt timp. Sfântul Fotie a studiat o perioadă îndelungată la Universitatea Imperială din Constantinopol, unde ulterior a fost profesor. Niketas, biograful patriarhului Ignatie, contemporan cu Fotie, precizează că acesta din urmă „era priceput în gramatică, filosofie, poezie, retorică și, în general, în orice știință pe care învățământul o putea oferi”¹. Cunoștințele dobândite de Fotie erau dintre cele

¹ Despina STRATOUDAKI WHITE, Joseph R. BERRIGAN Jr., *The Patriarch and the Prince: The Letter of Patriarch Photios of Constantinople to Khan Boris of Bulgaria* (Brookline: Holy Cross Orthodox Press), 1982, p. 15.

mai diverse. Amploarea orizontului său cultural este cel mai ușor sesizabilă în lucrarea *Biblioteca*.

***Biblioteca* – prima colecție de recenzii din istorie**

Biblioteca este principala operă a patriarhului Fotie al Constantinopolului. Cuprinde rezumatele a 279 de lucrări, dintre care 158 sunt texte teologice, iar 122 abordează teme aparținând celor mai diverse domenii. Cu toate că scrierile teologice sunt predominante numeric, spațiul dedicat lor ocupă doar 43% din întregul corpus, restul fiind rezervat unor texte cu teme din alte domenii. Care sunt celelalte domenii? Despina Stratoudaki precizează: „Sunt 37 de lucrări istorice, urmate de numeroase scrieri legate de călătorii. Întâlnim de asemenea 16 discursuri filosofice, dintre care trei aparțin unor filosofi evrei, 5 cărți despre geografie, 6 lucrări asupra papilor și preoților din Apus, 6 din domeniul medicinei, câteva asupra mitologiei și științelor matematice”². Interesul patriarhului Fotie pentru lucrări istorice, filosofice și geografice își află explicație dacă se iau în considerare două elemente. Primul constă în faptul că iubea enorm călătoriile și discuțiile cu reprezentanți ai altor popoare. Se știe cu certitudine că, în jurul anului 845, a îndeplinit una sau mai multe misiuni diplomatice în lumea arabă. În domeniul medicinei, interesul îi este reținut cu deosebire de subiectul evoluției bolilor.

² Despina STRATOUDAKI WHITE, *Patriarch Photios of Constantinople: His Life, Scholarly Contributions, and Correspondence Together with a translation of Fifty-two of His Letters* (Brookline: Holy Cross Orthodox Press), 1981, p. 50.

Nu se sfiște nici ca, în câteva scrisori, să dea sfaturi cu privire la tratamente de aplicat. Frapant nu este, în esență, faptul că a reușit să citească enorm pentru perioada în care a trăit. Uimitor este faptul că a reușit să-și însușească o abordare critică.

Atitudinea critică față de textele hagiografice

În ciuda faptului că *Biblioteca* include recenzii a 280 de cărți, doar 8 texte rezumă vieți ale unor sfinți. Ceea ce uimește dintru început este felul în care Sfântul Fotie tratează aceste scrieri și marea însemnătate pe care o acordă utilizării unui stil corect. Astfel, cu privire la textul *Vieții Sfântului Atanasie cel Mare*, spune următoarele: „Lucrarea pe care o prezint acum înclină mai mult spre neglijență decât spre precizie, în principal în privința aranjării materialului. În multe capitole, povestirea este pură fantezie în comparație cu alte lucrări pe aceeași temă.”³ Nu ne-am fi așteptat ca un astfel de comentariu să apară asupra unei scrieri ce evocă viața unui sfânt, dar Fotie argumentează convingător că acuratețea și obiectivitatea trebuie păstrate chiar și atunci când discutăm despre o lucrare hagiografică. Cu privire la autorul scrierii despre viața patriarhului Gheorghe de Alexandria, notează: „Stilul folosit este simplu și deseori vulgar, pentru că autorul nu este precis nici măcar în folosirea substantivelor și verbelor, demonstrându-și astfel lipsa de educație”⁴. Lucrurile par

³ PHOTIUS, *The Bibliotheca*, a selection translated with notes by N. G. Wilson (London: Gerald Duckworth & Co. Ltd.), ²2002, p. 243.

⁴ PHOTIUS, *The Bibliotheca*, p. 113.

și mai complicate atunci când Fotie respinge atribuirea unei lucrări Sfântului Ioan Hrisostom, tocmai pentru că stilul era sub orice critică; îi apărea a fi cu neputință ca un om atât de cultivat precum Gură de Aur să alcătuiască o lucrare atât de slabă. Despre una dintre operele Sfântului Efrem Sirul afirmă că este o adevărată minune că un mesaj atât de puternic poate fi transmis în condiții așa de grele din punct de vedere stilistic.⁵

Stilul epistolar

Nu doar în privința textelor hagiografice s-a dovedit Fotie critic, ci și cu privire la epistole și la modul în care acestea trebuie scrise. A păstrat patru caracteristici esențiale: concizia, claritatea, simplitatea și delicatețea. Drept model absolut în această privință îl considera pe Sfântul Vasile cel Mare, care ne-a lăsat o bogată colecție de epistole, scrise într-un stil desăvârșit. Cu privire la epistolele Sfântului Maxim Mărturisorul, Sfântul Fotie se plânge de obscuritatea textului și critică formulele de adresare ale acestuia. Atunci când este întrebat de Antonie al Cizicului care sunt scriitorii care pot fi urmași ca modele în privința epistolelor, Fotie răspunde cu o lungă listă de autori, dintre care pot fi amintiți tiranul Phalaris, retorul Libanius, generalul roman Brutus, dar și Sfinții Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Isidor de Pelusium. Acrivia patriarhului Fotie în privința identificării și păstrării unor reguli vizând alcătuirea de texte este indubitabilă.

⁵ Tomas HÄGG, „Photius as a Reader of Hagiography: Selection and Criticism”, în: *Dumbarton Oaks Papers*, LIII (1999), pp. 43-58.

Sfaturi oferite pe măsura înțelegerii

Atunci când decide să îi trimită o scrisoare hanului bulgar Boris, botezat de curând, Sfântul Fotie nu oferă niciun citat direct în cadrul textului. Specialiștii au reconstituit însă sursele folosite, ajungând la concluzia că ponderea citatelor clasice este mai mare decât cea a surselor patristice. Doar Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Ioan Hrisostom, împreună cu autorii vechi-testamentari Solomon și Iisus Sirah se regăsesc în cadrul surselor patristice și biblice. În rest, lucrarea este înțesată cu argumente preluate din scrieri ce le aparțin lui Isocrate, Plutarh, Demostene și Aristotel. De ce a ales patriarhul Fotie această cale? Tocmai pentru că proaspătul botezat nu era încă în stare să înțeleagă multe aspecte ale vieții creștine. Îi sunt oferite, alături de cuvinte simple ale Sfinților Părinți, și multe axiome ale înțelepciunii antice conforme cu poruncile evanghelice. Scrisoarea este de fapt un mic tratat asemănător cu *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, abordând principalele aspecte ale vieții unui monarh creștin și principiile care trebuie să îi călăuzească activitatea.

Concluzii

Modalitățile prin care Sfântul Fotie încearcă să folosească principii filosofice pentru descoperirea calităților stilului constituie variante încercate mai târziu în mod eronat și de renașteniști în Apus. Cultura deosebită, abordarea critică viguroasă, inclusiv în privința lucrărilor patristice, constituie remarcabile trăsături avangardiste nu doar ale gândirii

Medicamente împotriva patimilor

renascentiste bizantine, ci și ale discuțiilor moderne cu privire la stilul scrierilor teologice. Toate aceste amănunte îl recomandă pe Sfântul Fotie ca fiind cel dintâi umanist creștin, dar unul de o factură deosebită față de cei care i-au urmat. Sfântul Fotie nu a pus niciodată cultura mai presus de teologie, ci a subordonat-o acesteia. De aceea îl putem considera ca fiind și unul dintre umaniștii creștini autentici. Mulți dintre cei care i-au urmat au fost doar umaniști.

[Luni, 9 noiembrie 2009]

CUPRINS

Notă editorială	5
Patriarhul Fotie al Constantinopolului – primul umanist creștin?.....	11
Formulările poetic-paradoxale ale <i>Epistolei</i> cătore Diognet	18
Ce este <i>Rugăciunea inimii</i> ? Un răspuns al Sfântului Marcu Ascetul	24
Sfântul Ambrozie imnograful	30
Șase epistole puse pe seama Sfântului Ignatie Teoforul.....	36
<i>Lavsaicon</i> -ul lui Paladie, o minunată scriere duhovnicească.....	42
Epistolele pastorale ale mitropolitului Teofan al Niceei	48
„Mângâierile” poetice ale lui Boethius	54
Sfântul Nicolae Cabasila – un umanist isihast.....	60
Meliton de Sardes, autorul celei mai vechi omilii creștine	65
Botez și Euharistie în <i>Didahie</i>	71
Autobiografia hagiografică a lui Nichifor Vlemmides	77
<i>Păstorul</i> lui Herma: puțină „adâncime” teologică, multă simțire iubitoare	83
Ecfraza Sfântului Asterie la mucenița Eufimia	89

CUPRINS

Feciorie și sfințenie la „înțeleptul persan”	95
Epistola lui Barnaba	101
Un urmaș demn al Sfântului Ignatie Teoforul.....	107
Clement Alexandrinul, propovăduitorul pedagogiei divine	113
Cugetările unei inimi smerite.....	119
Așezământul de la Dragomirna și valoarea sa duhovnicească	125
Primul <i>Molitfelnic</i> din istoria Bisericii. <i>Molitfelnicul</i> episcopului Serapion de Thmuis	131
<i>Molitfelnicul</i> episcopului Serapion de Thmuis. Sfintele Taine și ierurgiile.....	137
Martirii vechi și noi. Există noi martiri?.....	143
Cântările Sfântului Anatolie al Constantinopolului. „Închinare de seară aducem Ție, Luminii celei neînserate”	149
Opera părintelui Salvianus de Marsilia. Comparația între creștinii nepracticanți și păgâni.....	155
Omiliile duhovnicești. „Nu este posibil să se mântuiască cineva fără Hristos”	161
Theodor Abu Qurrah, episcop de Haran. Caracteristicile adevăratei credințe	167
Sfântul Nicodim Aghioritul. Apologia învățăturii despre Maica Domnului.....	173
Scrierile Sfântului Ioan Damaschin. „Unde va fi semnul crucii, acolo va fi și Hristos”	179
Scrierile Sfântului Dionisie Areopagitul. „Negațiile cu privire la Dumnezeu nu se opun afirmațiilor”	185
Scrieri parenetice bizantine. <i>Învățăturile împăratului Vasile I Macedoneanul către fiul său Leon</i>	190

CUPRINS

Scrierile Sfântului Grigorie de Nyssa. „Cine se dedă desfrânării păcătuiește în însuși trupul său!”	196
Misiunea Sfântului Ignatie Teoforul. <i>Epistola către Policarp, episcopul Smirnei</i>	201
Scrierile Sfântului Proclu al Constantinopolului. Învățătura corectă despre Maica Domnului	207
Sfântul Dionisie al Alexandriei – primul învățător al Bisericii universale.....	213
Rugăciunea în primele secole creștine. Mărturia Sfântului Ipolit al Romei	218
Întoarcere la izvoarele vii ale operei Sfinților Părinți. Sinteza neo-patristică și viziunea teologică modernă	224